

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра кримінального процесу та криміналістики

КЕЙС
заняття на тему
«Поняття та місце попереднього ув'язнення. Місця
несвободи поліції та їх призначення»

Підвищення кваліфікації
працівників ізоляторів тимчасового тримання

Інформація про
викладача:
к.ю.н., старший викладач
ТАТАРИН Ігор Іванович
0673669667

Львів -2021

Тема
«Поняття та місце попереднього ув'язнення. Місця несвободи поліції та їх призначення»

Годин на тему – 1
Занять – 1 (1 академічна година)

Навчальна мета: удосконалення поняттєво-категоріального апарату з відповідної теми та систематизованих стійких знань слухачів, поглиблення теоретичних знань (уявлень) щодо прав осіб, які утримуються в ІТТ та механізму їх реалізації.

Міжтематичні зв'язки: Права людини. Міжнародні стандарти у сфері прав людини. Свобода від катувань та особиста недоторканість. Поняття та порядок затримання осіб за підозрою в учиненні кримінального правопорушення. Складання процесуальних документів. Права затриманої особи. Процесуальні строки затримання.

План лекції

1. Поняття та місце попереднього ув'язнення.
2. Місця несвободи поліції та їх призначення.

1. Поняття та місце попереднього ув'язнення.

Поняття «місце несвободи» достатньо нове для України. Ми розглянемо його трохи нижче, але слід розуміти, що воно значно ширше за більш знайоме поняття «місце позбавлення волі» і, по суті, охоплює всі місця, в яких особа перебуває під контролем держави. У свою чергу, судова практика Європейського суду з прав людини показує, що серед основних проблем, які призводять до констатації судом порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави (в місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань); неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поводження представників державних органів, зокрема, у місцях досудового тримання осіб під вартою та в установах виконання покарань; неналежні матеріально-побутові умови тримання осіб, які перебувають в місцях досудового тримання під вартою або в установах виконання покарань, а також ненадання вказаній категорії осіб належної медичної допомоги.

Слід додати, що наша держава знаходиться на третьому місці у Європі за кількістю справ, які перебувають на розгляді в ЄСПЛ. Таким чином, можна вести мову про те, що Україна досі має суттєві проблеми із дотримання прав осіб, які перебувають у місцях несвободи. У повній мірі це стосується і місць несвободи, які утримуються Національною поліцією України. Хоча у таких місцях, на відміну від, наприклад, установ виконання покарання або слідчих ізоляторів, особи проводять відносно невеликий проміжок часу, мережа місць несвободи Національної поліції є найбільш розгалуженою в Україні, і, відтак, із ними стикається значно більший відсоток громадян.

За таких умов, реформування Національної поліції України потребує врахування міжнародних стандартів та передових світових практик і у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини у місцях несвободи, що утримуються поліцією. З цією метою, у рекомендаціях розглянуто основні

міжнародні документи у даній сфері, а також порядок їх відображення в українському законодавстві.

Окрема увага звернута на систему «custody records», яка наразі впроваджується в ІТТ та порядок її реалізації у Великобританії, модель якої була взята за основу при підготовці даної системи. Розділ I. Місця несвободи: поняття і види Поняття «місце несвободи» прямо не визначається українським законодавством. Для його розуміння слід звернутися до ст. 4 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Вона встановлює обов'язок кожної держави-учасниці дозволити відвідання, відповідно до встановлених Протоколом механізмів, «будь-якого місця, що знаходиться під її юрисдикцією та контролем, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди». При цьому, фразу «позбавлення волі» у цьому контексті слід розуміти ширше, ніж «позбавлення волі» як вид кримінального покарання. У цьому випадку, під позбавленням волі розуміється будь-яке обмеження пересування, застосоване до особи за рішенням компетентного державного органу. Таке розширене трактування знайшло відображення і в українському законодавстві, прийнятому з метою імплементації положень Протоколу.

Відтак, місце несвободи – це будь-яке місце, яке знаходиться під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядження державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди. 2 лютого 2012 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо національного превентивного механізму», направлений на формування в Україні передбаченого Протоколом механізму забезпечення дотримання прав осіб, які перебувають у місцях несвободи. У редакції даного закону (з

урахуванням подальших змін, що вносилися), п. 8 ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» передбачає відвідання Уповноваженим без попереднього повідомлення про час і мету відвідування наступних місць:

1. Місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі:

- ізолятори тимчасового тримання;
- кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів Національної поліції;
- пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні;
- кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців;
- слідчі ізолятори;
- арештні доми;
- кримінально-виконавчі установи;
- приймальники-розподільники для дітей;
- загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей;
- спеціальні виховні установи;
- військові частини;
- гауптвахти;
- дисциплінарні батальйони;
- спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту;
- міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів Національної поліції;
- спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоем);
- приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах;
- заклади примусового лікування;

2. Психіатричні заклади.
3. Пункти тимчасового розміщення біженців.
4. Приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон.
5. Будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, центри соціально-психологічної реабілітації дітей.
6. Психоневрологічні інтернати.
7. Геріатричні пансіонати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю.
8. Пансіонати для ветеранів війни і праці. 9. Соціально-реабілітаційні центри.

Наведений у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» перелік місць можна вважати переліком місць несвободи у розумінні міжнародних актів щодо забезпечення прав осіб, що перебувають у таких місцях.

Із перелічених вище місць несвободи, до відання Національної поліції належать:

- ізолятори тимчасового тримання;
- кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів Національної поліції;
- приймальники-розподільники для дітей;
- спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту;
- міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів Національної поліції;
- спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоем).

Водночас, слід звернути й на те, що, відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», перелік місць, які Уповноважений може відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету, не є вичерпним. Таким чином, до місць несвободи можуть відноситися й інші місця, де можуть утримуватися особи, позбавлені волі (у широкому розумінні).

3. Місця несвободи поліції та їх призначення.

Мережа місць несвободи, що перебували у складі Міністерства внутрішніх справ України, а на кінець 2015 року – Національної поліції України, залишається найчисельнішою у порівнянні з іншими відомствами. До складу так званих «офіційних місць несвободи» можна віднести установи, спеціально обладнані для тримання осіб, та спеціальні транспортні засоби для конвоювання затриманих, узятих під варту та засуджених осіб.

З метою переміщення затриманих, осіб, які відбувають покарання використовуються спеціальні транспортні засоби. До спеціальних транспортних засобів для конвоювання затриманих, заарештованих та засуджених осіб належать:

- спеціальні вагони типу «СТ» (вагонзаки, «Столипінські вагони») для перевезення взятих під варту та засуджених осіб;
- спеціальні автомобілі органів Національної поліції (автозаки) для перевезення затриманих, узятих під варту та засуджених осіб;
- спеціальні автомобілі Національної гвардії України (автозаки) для перевезення взятих під варту та засуджених осіб (автозаки).

Відповідно ізолятори тимчасового тримання є спеціальними установами поліції для роздільного тримання:

осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

осіб, затриманих на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу;

осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на строк до 3 діб (якщо доставляння ув'язнених до слідчого ізолятора (далі - СІЗО) у цей період неможливе через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення, вони можуть утримуватись в ІТТ не більше 10 діб);

засуджених, які прибули із СІЗО та установ виконання покарань у зв'язку з розглядом справи в суді або проведенням з ними слідчих (розшукових) дій;

адміністративно арештованих - за відсутності спеціального приймальника для утримання осіб, підданих адміністративному арешту.

Для тимчасового тримання затриманих осіб у територіальних підрозділах поліції обладнуються кімнати для затриманих з дотриманням таких вимог:

1) у кожному територіальному підрозділі поліції обладнується не менше однієї кімнати для затриманих. Ураховуючи реальну потребу кількість кімнат для затриманих може бути збільшена завданням на проектування;

2) КЗ повинні розміщуватися тільки на першому поверсі адміністративного будинку поруч із залом оперативного управління чергової служби, для того щоб її працівники могли контролювати поведінку затриманих;

3) затримані особи повинні утримуватися в КЗ із розрахунку не менше ніж 4 квадратних метри корисної площі на одну особу (без урахування площі, призначеної для умивальника та клозетної чаші);

4) КЗ повинні бути забезпечені природним та електричним освітленням, вентиляцією, в опалювальний період обігрівом з температурою повітря не нижчою 18°C, а також виключати можливість проникнення туди сирості;

5) КЗ обладнуються засобами відеонагляду, санітарно-гігієнічними приладами (чашами клозетними, умивальниками) та меблями.

Приймальники-розподільники для дітей (далі - ПРД) - спеціальні установи органів Національної поліції, призначені для тимчасового тримання дітей, які:

1) досягли 11-річного віку та щодо яких є достатньо підстав вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді

позбавлення волі на строк понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за таке діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, - на строк, визначений слідчим суддею, судом у постановленій у кримінальному провадженні ухвалі про поміщення особи у ПРД;

2) підлягають направленню за рішенням суду, що набрало законної сили, до спеціальних навчальних закладів для дітей, які потребують особливих умов виховання, і є достатньо підстав вважати, що такі діти займатимуться протиправною діяльністю, - на строк, необхідний для доставлення їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб;

3) самовільно залишили спеціальні навчально-виховні заклади, у яких вони перебували, - на строк, необхідний для доставлення їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб;

4) перебувають у розшуку як такі, що зникли, залишили сім'ї або навчально-виховні заклади (бродяжать), - на строк, необхідний для передавання їх уповноваженому підрозділу органів Національної поліції, який ініціював розшук, але не більше 36 годин;

5) залишили держави постійного проживання і відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підлягають поверненню до держав свого постійного проживання, - на строк, необхідний для передавання їх батькам, іншим законним представникам або працівникам спеціалізованих установ держав постійного проживання.

ПРД у своїй діяльності керуються Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законами України «Про Національну поліцію», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про охорону дитинства», міжнародними договорами України, іншими актами законодавства та цим Положенням.

Строк перебування дитини в ПРД визначається судом залежно від наявності об'єктивних підстав для її тримання в цій установі.

ПРД функціонують у складі головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим, м. Севастополі, областях, м. Києві (далі - ГУНП) та підпорядковуються керівництву цих головних управлінь. ПРД мають власні штампи і бланки, а також печатку зі своїм найменуванням, необхідні для здійснення їх діяльності.

Чисельність, структура і штатний розпис ПРД затверджуються керівництвом ГУНП. Категорія персоналу ПРД включає середній склад поліції, молодший склад поліції, цивільний персонал.

До основних завдань ПРД належать:

проведення індивідуальної профілактичної та виховної роботи з дітьми, запобігання вчиненню ними протиправних дій;

виявлення причин і умов, що призводять до скоєння дітьми злочинів та правопорушень;

дотримання прав дітей;

взаємодія з органами державної влади, навчальними закладами і громадськими організаціями з питань проведення профілактичної та виховної роботи з дітьми, поміщеними до ПРД;

забезпечення належних, безпечних і здорових умов перебування дітей та працівників ПРД, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням.

Висновки

Місце несвободи – це будь-яке місце, яке знаходиться під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядження державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо національного превентивного механізму», направлений на формування в Україні передбаченого Протоколом механізму забезпечення дотримання прав осіб, які перебувають у місцях несвободи.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.
3. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр> (дата звернення: 10.09.2019)
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
6. Про затвердження Положення про Управління забезпечення прав людини Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 07 бер. 2019 р. № 215. URL: https://dn.npu.gov.ua/assets/sites/dn/raznoe/nakaz_215.pdf
7. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст.12.
9. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 14 квітня 2016 р. № 296 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 52. – С. 45.

10. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07 липня 2017 р. № 575 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30805.html

11. Про затвердження Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України щодо обміну інформацією з Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційних систем органів внутрішніх справ: Наказ ГПУ, МВС України від 17 листопада 2012 р. № 115/1046 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-vzaemodiyi-generalnoyi-proku-ratu-doc124092.html>

12. Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини: Наказ МВС, МОЗ, ГПУ від 28 листопада 2012 р. № 1095/955/119 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 97. – С. 394.

13. Наказ Генеральної прокуратури України № 110 від 25 червня 2019 року «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.gov.ua/dataset/c7d2ea18-33dc-41a6-b62d-aa5796f43e05/resource/7e6f7996-56f2-4d89-84ba-1f8d0c2c8eff>

14. Наказ МВС від 20.05.2020 № 405 «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>

15. Наказ МВС від 06.07.2017 № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

16. Наказ МВС від 07.11.2018 № 893 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1355-18#Text>

17. Наказ Офісу Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298 «про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

18. Наказ МВС від 08.02.2019 № 100 «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>

19. Наказ МВС від 23.05.2017 № 440 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#n14>

20. Наказ МВС від 27.04.2020 № 357 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

21. Наказ МВС України від 02.12.2008 N 638 Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text>

22. Наказ МВС від 03.07.2017 № 560 Про організацію діяльності приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-17#Text>

II. Спеціальна література

1. Бортун М. Особливості затримання особи без ухвали слідчого судді. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. №5(38). С. 102-106.
2. Грицюк І. В. Запобіжні заходи в системі заходів процесуального забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні / І. В. Грицюк // Право.ua. – 2015. – № 3. – С. 84–87.
3. Лук'яненко Ю.В. Міжнародні правові стандарти затримання особи у кримінальному судочинстві. Форум права. 2016. № 1. С. 174-179.
4. Лазарева Д.В. Л 17 Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України : монографія / Д.В. Лазарева. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доповн. І перероб. – К.: Правова Єдність, 2018. – 854 С.
6. Поцілуйко В.М. підстави та порядок застосування кримінально-процесуального та адміністративного затримання особи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 1. С. 198-203.
7. Сисоєнко Г.І. Затримання особи у кримінальному провадженні. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Том 12 число 1(32). С. 144-149.
8. Самодін А.В. Кримінальний процесуальний статус особи, відповідальної за перебування затриманих. Юридична наука. 2014. №11. С. 156-163.
9. Янович Ю.П. Складові частини затримання особи без ухвали слідчого судді, суду в кримінальному процесі. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Право”. 2014. №18. С. 181-184.
10. Святокум І.О. Реалізація рекомендацій національних та європейських правозахисних організацій у частині запровадження міжнародного досвіду

поліцейської діяльності у сфері дотримання прав і свобод людини під час перебування в місцях несвободи: наук.-метод. рек. / І. О. Святокум – Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2019. – 64 с.

III. Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-сайт Президента України. URL:
<http://www.president.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua
3. Урядовий портал. Єдиний веб-потал органів виконавчої влади. URL:
<http://www.kmu.gov.ua/control/>
4. Офіційний веб-потал Міністерства внутрішніх справ України. URL:
<http://www.mvs.gov.ua/>
5. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL:
<http://www.minjust.gov.ua/>
6. Офіційний веб-потал Міністерства освіти і науки України. URL:
<http://www.mon.gov.ua/>
7. Національне агентство України з питань державної служби. URL:
<http://nads.gov.ua/control/uk/index>
8. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)». URL: <http://www.nau.ua/>
9. Вікіпедія Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org>
10. Електронна бібліотека Львівського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://www.lvduvs.edu.ua>